

Василь ГУМЕНЮК,
суддя Верховного Суду України

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Шановні колеги!

Захист прав людини в цивільному судочинстві є актуальною темою сьогодні, про неї можна було б говорити дуже багато. У своєму виступі я хочу привернути увагу насамперед до питання захисту прав та інтересів громадян судами на підставі українського законодавства, джерелом якого, зокрема, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини. З ухваленням у 2006 році Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в Україні прийнято рішення вирішувати спори, спираючись на норми Конвенції та рішення Євросуду.

Сьогодні ж у своєму виступі я спинюсь на питаннях захисту прав та інтересів громадян України нашою судовою системою, зокрема, в цивільному судочинстві. Безперечно, у 90-х роках, коли Україна стала членом Ради Європи і ми почали вивчати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, то у суддів виникало безліч запитань, у тому числі щодо застосування ст. 6 Конвенції. Але минав час, ми вивчали Конвенцію, і українські судді у своїх рішеннях стали посилалися не тільки на неї, а й на рішення Євросуду.

Цікавими є результати узагальнення, зробленого членом Вищої ради юстиції щодо посилання на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стретч проти Сполученого Королівства». Так, українськими суддями зроблено 1600 посилань на це рішення, з яких 95% не стосувалися конкретних справ, у яких вони були застосовані. Справа у тому, що судді не мають просто послатися в своїх рішеннях на рішення Євросуду, попередньо не визначивши, чи може бути застосований до конкретної ситуації принцип, закладений у тому чи іншому його рішенні.

Сьогодні Україна посідає перше місце за кількістю поданих заяв до Європейського суду з прав людини, і, мабуть, частково це пов'язано з роботою судової системи. Але треба розуміти і роз'яснювати нашим громадянам, що Європейський суд з прав людини – не чергова інстанція над державними судами. Тут діє субсидіарна відповідальність держави. Європейським судом з прав людини розглядаються справи щодо порушення конвенційних прав громадян тієї чи іншої держави.

Важливо, коли ми аналізуємо рішення Європейського суду з прав людини, розуміти підходи до застосування принципів, які закладені у цих рішеннях. Потрібно звернути увагу на перші рішення Європейського суду з прав людини щодо України – це справа «Науменко проти України» та «Совтрансавто-Холдинг» проти України». Ці рішення Європейського суду з прав людини є важливими, адже практично за ними формувалася правова думка в нашій державі.

Сьогодні пані Юдківська наводила справу «Кривіцька та Кривіцький проти України». Дуже важливо українським суддям прочитати ці рішення і проаналізувати, як глибоко Європейський суд підкреслив ті необхідні моменти, на які потрібно звертати увагу при розгляді кожної конкретної справи для захисту прав та інтересів громадян. Безперечно, Європейському суду з прав людини важко було оцінити дії суду у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України», який призначив експертизу, у ході якої було встановлено, що під час укладення заповіту громадянка не могла розуміти значення своїх дій і керувати ними. Але, читаючи рішення, бачимо, що сторона у справі мала недостатньо процесуального захисту, оскільки суд, вирішуючи таке важливе питання, узяв до уваги лише посмертну експертизу, проведenu через декілька років після смерті особи, яка за життя навіть не перебувала на обліку у психіатричній лікарні. Наведена ситуація розглядалася національними судами за Цивільним кодексом 1963 року. Відповідно до діючого на той час законодавства, якщо ніхто не приймав спадщину, то її автоматично приймала держава. І тому державні податкові органи зареєстрували право держави на майно померлої особи, у якої немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом. У своєму рішенні Європейський суд з прав людини встановив порушення права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції).

Таким чином, у кожному окремому випадку українські судді мають враховувати вимоги Конвенції та практику Європейського суду. При цьому для суддів важливо знати не лише текст рішень Європейського суду з прав людини, а й розуміти ті ідеї та принципи, якими він керується при вирішенні справи. Таке розуміння є запорукою належного захисту прав та інтересів громадян.

Дякую!